

Лекційний курс з «Історія зарубіжної літератури ХІХ ст.

Романтизм»

ВСТУП

Курс «Історія зарубіжної літератури ХІХ ст. Романтизм» покликаний допомогти студентській молоді долучитися до культурної скарбниці людства, збагатити їхній духовний світ знаннями із зарубіжної літератури, залучити молодь до загальнолюдських цінностей, сформувані естетичні смаки, високу загальну і читацьку культуру. «Історія зарубіжної літератури» є однією з ключових дисциплін у вузівських програмах на філологічному та факультеті іноземних мов, причому на останньому цей предмет виноситься на державний іспит. Запропоноване видання є однією зі спроб забезпечити студентів інформативним та довідковим матеріалом, необхідним для більш ефективної та раціональної їхньої підготовки до практичних занять, заліків, іспитів, а також для написання курсових, дипломних та магістерських робіт.

Методичні рекомендації охоплюють один період історії зарубіжної літератури – романтизм. Для обговорень пропонуються ключові проблеми з історії, теорії літератури, а також компаративістики, які найбільш повно відображають динаміку та логіку світового літературного процесу. Перевага надається аналітичному підходу до вивчення тих чи інших літературних явищ (напрямів, жанрів, стилів, постатей) над оглядовим, що значно активізує думку студента, спонукає до самостійного мислення. Необхідною умовою засвоєння літератури є передусім вдумливе читання твору, оскільки жодний підручник не замінить безпосереднього знайомства з ним, тому важливе місце у рекомендаціях займають питання аналізу художнього тексту. До кожної теми пропонується перелік завдань для самостійної роботи студента.

Для зручності огляд наукової, методичної та художньої літератури подається після кожної теми. Розділ завершується переліком програмових вимог до курсу, а також тестовими завданнями для самоперевірки.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Мета. Ознайомити студентів із особливостями літературної епохи романтизму, вказавши на новаторство, основні тенденції його розвитку в Європейських країнах та США. Розвивати естетичні смаки, навчати вмінню аналізувати художній твір, аналітизму, відшукувати спільні та відмінні риси у романтичних творах.

Дати уявлення про закономірності літературного розвитку від доби античності до поч. ХІХ ст.

Дати поглиблений аналіз найвидатніших творів світової літератури ХІХ ст., особливу увагу приділити творам, які входять до шкільної програми та програми інших середніх навчальних закладів.

Під час викладання курсу враховувати специфіку фахової підготовки студентів Інституту філології й факультету романо-германської філології, розширити їхню літературну освіту, поглибити розуміння художнього слова, звернути особливу увагу на компаративний аспект викладання літератури; враховуючи специфіку заочної форми навчання, звернути особливу увагу на міжпредметні зв'язки і самостійне опрацювання студентами історико-літературного матеріалу.

У процесі вивчення курсу виявити українсько-зарубіжні зв'язки на рівні тематики, мотивів, образів.

Надавати інформацію про переклади творів зарубіжних письменників українською мовою.

Завдання. Дати студентам літературну освіту, сформувані навички самостійної роботи, вміння аналізувати складні літературні явища, дослідити творчу лабораторію письменника, випрацювати науковий і методичний підходи у вивченні художньої структури

творів різних жанрово-видових форм.

Зміст і принципи побудови навчального процесу передбачають: читання лекцій, проведення практичних занять, індивідуальних занять (співбесіди за прочитаними текстами), керівництво самостійною роботою (у процесі самостійної роботи студенти знайомляться з визначеними художніми текстами, а також критичною літературою, виконують завдання з аналізу художнього тексту). Під час викладання курсу здійснюються міжпредметні зв'язки із країнознавством, історією культури, філософськими, педагогічними, політологічними ідеями різних епох і народів.

Студенти повинні **оволодіти** навичками аналізу художніх текстів, розуміти особливості художньої мови різних епох, вміти віднаходити риси романтизму у творчості письменників; **знати** художню природу жанрів і стилів, **уміти** застосовувати інші літературознавчі терміни і поняття в аналізі художніх явищ.

Вимоги до знань та вмінь:

Студенти повинні знати:

- основні етапи розвитку світової літератури до XIX ст.;
- особливості творчого шляху найвизначніших майстрів слова XIX ст., їхній внесок у розвиток світової літератури;
- принципи й методи аналізу художнього тексту;
- провідні тенденції розвитку світової літератури XIX ст.
- часові, просторові обрії та основні періоди розвитку літератури;
- особливості образного мислення, характерного для різних періодів та їхні прояви у художніх творах;
- літературно-художній контекст минулого, що забезпечує входження в сучасне літературне життя.

Студенти повинні вміти:

- орієнтуватись у світовому літературному процесі;
- визначати основні риси романтизму та його відмінності від попереднього та наступного літературних напрямів;
- визначати основні традиції та новаторство митців, творчість яких вивчається згідно програмових вимог;
- здійснювати аналіз художнього твору на імаго логічному, жанрово-композиційному рівнях;
- аналізувати художні тексти, розглядаючи їх як культурний універсум.

Романтизм як літературний напрям і рух

*Індивідуальність поета стала найвищою властю...
поезія стала вітхненням, ясновидінням,
чимсь божеським і безсмертним.*
І. Франко

Якщо епоха Просвітництва найбільшим своїм здобутком вважала відкриття «людини мислячої», мірилом людяності якої є розум, здатність мислити, бажання пізнати таємниці землі та неба, то чи не найбільшим здобутком нового літературного напрямку – романтизму – стало відкриття «внутрішньої людини», природу якої визначає не стільки її інтелект, скільки багатство та глибина її душі. Саме в такому розумінні говорив про літературу початку XIX ст. французький письменник-романтик Віктор Гюго, стверджуючи пріоритет людської душі перед інтелектом, хоча б і спрямованим у небесні вершини: «Є видовище прекрасніше, ніж небо: глибина людської душі!» Лише поет, на думку романтиків, по-справжньому здатен досягнути світ і серце людської душі, глибини людського духу, і саме тому, за висловом І. Франка, особа поета набуває в літературі

романтизму виняткової ваги – духовного лідера і поводиря нації, а твори його сприймаються як вище, божественне одкровення.

Історичні передумови. Романтизм – це літературний напрям, що виник наприкінці XVIII ст. й існував у літературах Європи й Америки у першій половині XIX ст. Саме слово романтизм є похідним від назв двох середньовічних жанрів – «романсу» (лірична та героїчна іспанська пісня) та «роману» (епічна поема про лицарів), які, на відміну від класичних (пізньоантичних), писалися не латиною, а однією з романських мов і, крім того, спиралися не стільки на історичні, скільки на вигадані події. Пізніше, починаючи з XVII–XVIII ст., під романтичним стали розуміти все дивовижне, незвичайне, таємниче, фантастичне. Наприкінці XVIII ст. німецькі теоретики мистецтва брати Шлегелі протиставили романтичне класичному, звідки, у свою чергу, виникло протиставлення романтизму та класицизму. Саме в боротьбі з класицизмом, на ґрунті заперечення його основних ідейних та художніх засад, визначаються теоретичні принципи романтизму як літературного напрямку, формуються його ідеологія та естетика.

Історичним підґрунтям романтизму стала негативна реакція широких кіл громадськості на ті історичні події, які відбувалися в Європі після Великої Французької революції, а саме – загарбницькі наполеонівські війни, загострення політичних відносин між європейськими державами та зростання їх імперських амбіцій, хвиля національно-визвольних повстань, придушених і потоплених у ріках крові, нарешті, ствердження нових – буржуазних – соціально-економічних відносин, які, замість побудови обіцяного ідеологами Просвітництва царства розуму та справедливості, лише поглиблювали соціальну нерівність, посилювали матеріальне та духовне закріпачення людської особистості. Із пошуку нових ідеалів суспільного та духовного розвитку європейської цивілізації, які б стали гідною альтернативою ідеям Просвітництва, що себе не виправдали, і починають складатися ідейні концепції та художні явища, які стануть основою для формування нового літературного напрямку – романтизму.

Окремі ідейні передумови романтизму можна відшукати вже в естетиці сентименталізму. Так, письменники-сентименталісти першими звернули увагу на внутрішній, емоційний світ людини, першими спробували у художній формі дослідити почуття людини. Важливе значення мала для романтизму і концепція людини, яку висунув один із фундаторів сентименталізму – Жан-Жак Руссо, а саме відмова від переважно раціоналістичного розуміння людської природи, перенесення акценту з розуму на почуття, на «серце». Ж.-Ж. Руссо був і одним із перших, хто почав користуватися означенням «романтичний», зокрема для опису дивовижної краси швейцарської природи. Внутрішній зв'язок романтичного та сентиментального усвідомлювали і самі романтики. Фрідріх Шлегель, наприклад, зазначав, що «романтичним є саме те, що створює сентиментальний зміст за допомогою фантастичної форми».

Європейський романтизм. Як літературний напрям романтизм виникає наприкінці XVIII ст. відразу в кількох країнах Європи. Майже одночасно з естетичними маніфестами і трактатами, що знаменували народження романтизму, виступили так звані єнські романтики – в Німеччині, Франсуа Рене де Шатобріан та Анна Луїза Жермена де Сталь – у Франції, представники «озерної школи» – в Англії.

У розвитку романтизму виділяють три історичні етапи: перший – ранній романтизм, кінець XVIII – початок XIX ст.; другий – зрілий романтизм, 20-ті–40-ві роки XIX ст.; третій – пізній романтизм, після європейських революцій 1848 р.

В основі романтизму – глибинний і потужний духовний рух, спільні світоглядні структури, принципи й моделі мислення, які поширювалися на різні сфери духовно-практичної діяльності людини (Наливайко Д., Шахова К.)

Найбільш потужний розвиток романтизм мав у німецькій (брати Я. та В. Грімм, Е. Т. А. Гофман, Г. Гейне та ін.) та англійській (Дж. Г. Байрон, В. Скотт, П. Б. Шеллі та ін.) літературах, значного розповсюдження він набув у Франції (Жорж Санд, А. Дюма-батько, В. Гюго, П. Меріме та ін.), США (Ф. Купер, Е. По, Г. В. Лонгфелло, Г. Бічер-Стоу та ін.),

західно- та східнослов'янських країнах – Польщі (А. Міцкевич, Ю. Словацький, З. Красінський та ін.), Росії (В. Жуковський, О. Пушкін, М. Лермонтов та ін.), Україні (Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, Т. Шевченко та ін.).

Інтерес до романтизму, що згаснув наприкінці 40-х років XIX ст., буде відроджений в європейській літературі на рубежі XIX і XX ст. у вигляді нового літературного напрямку – неоромантизму. Неоромантики заперечуватимуть побутовізм та типовість і спробують відшукати в потоці буденності нетипові, виняткові людські натури, незвичайні чи навіть екстремальні обставини, акцентуватимуть увагу на елементах екзотики, героїчного і трагічного в житті людини, на питаннях самоусвідомлення й громадської позиції особистості у зв'язку з проблемами етичного вибору та морального обов'язку.

Ідейні засади. Ідеологія романтизму спирається на культ індивідуалізму, на підкреслену, загострену увагу до людської особистості, до психологічних проблем її внутрішнього «Я». *Філософським* підґрунтям цієї ідеології стала німецька ідеалістична філософія (праці Іммануїла Канта, Августа Вільгельма Шлегеля, Фрідріха Вільгельма Шеллінга) і особливо суб'єктивний ідеалізм Йоганна Готліба Фіхте, який проголошував людське «Я» єдиною реальністю, декларував почуття глибокої поваги до сильно вираженої індивідуальності, закликав до необмеженої особистої свободи, часто навіть до нестримуваного свавілля.

У центрі уваги поетів-романтиків не просто людське «Я», його індивідуалізована суть, а особистість, яка протиставляє себе за ознакою своєї осібності всьому іншому світові, особистість, яка в своїй неповторній, яскравій осібності немовби підноситься над сірою масою. Найвищим, класичним взірцем такої сильної і яскраво вираженої особистості на кінець XVIII – початок XIX ст. був Наполеон.

Особистість у творах романтиків розвивається й усвідомлює себе в конфлікті і з Богом, і з суспільством, і з самою собою. Герой романтизму протестує проти суспільних умов, що обмежують його свободу, він – бунтар, революціонер або розбійник. Його душа, як правило, роздвоєна між світом реальності і світом мрій, а його доля найчастіше трагічна. Внутрішню конфліктність і суперечність людського «Я» романтики розглядають не через її раціональну сферу, як просвітители-класицисти, а через сферу почуттів. Сприйняти розумом великий світ природи і місце людини в ньому, з погляду романтиків, було неможливо. Розуму вони не довіряли. Розумом, вважали вони, не можна збагнути і внутрішню природу людини. Цього можна досягти лише через почуття.

Пріоритет почуття, почуттєвої сфери перед розумом, раціональною природою людини дещо зближує романтиків з їхніми попередниками – сентименталістами, але сентименталісти в чуттєвості і чуттєвій сфері намагалися знайти те, що об'єднує всіх людей, наприклад здатність людини до співчуття ближньому, а романтики, навпаки, шукали в чуттєвому світі людини її особистісно єдине і неповторне, не «ми», а «Я».

Ідеологія, епіцентром якої було гіпертрофоване «Я», загострене відчуття своєї осібності, визначила й основні художні принципи романтизму.

Художні відкриття романтизму. Поетика романтизму протиставила себе поезії класицизму. Насамперед, романтизм заперечив жорстку нормованість поезики класицизму, встановлену в ній систему канонів і правил та принцип обумовленості жанру і стилю твору його темою. На місце загальнообов'язкової поезики норм і правил класицизму романтики поставили індивідуальну поезику, закони якої встановлювали не загальноприйняті норми і смаки, а сам творець, його особисті уподобання і смаки.

«Нехай вірить поет, – писав Віктор Гюго, – у єдиного Бога або в багатьох богів, у Плутона або в Сатану... або ні в що не вірить; нехай пише прозою або віршами; нехай оселиться в будь-якому сторіччі, в будь-якому кліматі; нехай зараховує себе до стародавніх або нових авторів; нехай музою його буде антична муза або середньовічна фея... Поет вільний. Станьмо на його точку зору та будемо виходити з неї».

Романтики відчутно деформували систему жанрів класицизму. З одного боку, це знайшло свій вияв у тому, що в жанровій системі романтизму на роль провідних висунулись *не епічні, а ліричні і так звані ліро-епічні жанри*, тобто такі, в яких акцент міг переміщуватися з того, про що розповідається, на того, хто розповідає. Зокрема, найулюбленішими **жанрами** романтиків стали поема (поетична повість) та балада. З іншого боку, романтики відчутно деформували самий жанровий принцип літератури: не дотримуючись чистоти жанру, тобто чіткої обумовленості побудови та змісту твору його тематикою (високою, нейтральною або низькою), романтики змішували в межах одного твору ознаки різних жанрів, що на практиці призводило до неможливості дати їхнім творам конкретні й чіткі жанрові визначення. Твори романтиків характеризуються також так званою вільною композицією, яка не підпорядковувалась раціональним вимогам чіткості і ясності в побудові твору. Крім цього, романтики не дотримувались обмежень, введених класицистами для мовного стилю творів, тобто романтики не визнавали вимоги залежно від «висоти» теми твору вживати в ньому слова високого, низького або нейтрального мовного стилю. У межах одного твору, а інколи й суміжних речень, романтики змішували ознаки різнопланових мовних стилів, досягаючи цим незвичайних стилістичних ефектів. У цілому ж специфіку мови романтиків визначала настанова на підкреслену індивідуальність уживаного мовного стилю.

Попереднє мистецтво, тобто мистецтво класицизму, романтики сприймали як вимушене, що створювалось за наперед заданими раціональними правилами. У своїй власній творчості романтики орієнтувались не на правила, а на фантазію, уяву, основною вимогою була не відповідність наявній взірцевій схемі, а оригінальність, неповторність, не абстрактність і суха повчальність, а чуттєвість. Звідси – інтерес до народної творчості і тісний зв'язок романтизму з фольклором, який асоціювався з оригінальним, природним (а не штучним), з найбільш життєвим і органічним для людини мистецтвом.

Таким чином, якщо класицисти спирались у своїй творчості на античне мистецтво, яке підносилось ними як найвищий взірець, то романтики подібним найвищим взірцем вважали народне мистецтво. Але й тут були відмінності між романтиками й класицистами. Якщо для класицистів творчість античних майстрів була беззаперечним авторитетом, зразком, який можна було прямо і сліпо наслідувати, то романтики, які не визнавали над собою жодних авторитетів, орієнтувались скоріше на дух, а не на букву народного мистецтва. На практиці це означало, що про ніяке сліпе копіювання творів народного мистецтва не могло бути й мови.

У найпростіших випадках романтики стилізували свої твори під народні, тобто свідомо надавали їм рис схожості з народними. У складніших випадках романтики користувалися фольклором як невичерпним джерелом тем, образів, сюжетів і мовних прийомів, але, користуючись усім цим запозиченим арсеналом художніх засобів, надавали йому у своїх творах принципово нових форм, нового звучання, нової інтерпретації. Конкретно це виявлялось, по-перше, в тому, що фольклорному матеріалу, який за своєю початковою природою міг бути достатньо примітивним і нерозробленим, надавали досить складної, вишуканої художньої форми; по-друге, в тому, що суто фольклорні теми й образи у творчості романтиків вступали в цікаві художні комбінації з темами та образами суто літературного походження.

Підвищений інтерес до фольклору з боку романтиків (зокрема, слов'янських країн) пояснювався також тим, що утвердження романтизму тут відбувалось у період формування та ствердження націй або консолідації прогресивних сил нації навколо патріотичних рухів. Романтиків, інакше кажучи, цікавили не тільки особистісні і загальнолюдські духовні засади власного «Я», а й специфіка його національного виразу; романтиків цікавила особистість «Я» кожної окремо взятої нації.

Пошуки національного виразу зумовили ще одну характерну рису романтичної творчості – історизм. Романтиків дуже цікавили питання рушійних сил, вузлових моментів національної історії, а також ролі сильної особистості в історичних процесах.

Зацікавленість історією, особливостями її національних моделей виявлялася в підвищеній увазі романтиків до змалювання національних звичаїв, особливостей поведінки, манери спілкування, національних особливостей вбрання, побуту тощо, тобто суми етнографічних реалій. Ця сума етнографічних реалій, змалювання якої стало майже обов'язковим для романтиків, дістала назву місцевого колориту. Саме романтикам належить честь відкриття нового жанру – історичного роману, заснованого шотландським письменником Вальтером Скоттом.

Романтичний герой. У центрі художнього зображення письменників-романтиків – винятковий характер у виняткових обставинах. Винятковий характер – це нетиповий, непересічний характер, це особистість незвичайна, не схожа на інших людей, навіть «дивна» з погляду її оточення. У такої особистості часто хвороблива уява, вона схильна до містицизму і самопожертви, її поведінка непередбачувана і фатальна, а світовідчуття наскрізь трагічне. Виняткові обставини, в яких діє такий винятковий герой, – це найчастіше ситуації, пов'язані із загрозою для його життя, це вороже або напіввороже людське оточення, яке не розуміє героя, протистоїть йому, намагається пригнітити його волю, обмежити його свободу. Найчастіше у конфлікті з цим зовнішнім ворожим середовищем герой гине.

Одним з найважливіших здобутків романтизму став *принцип романтичної іронії*, розроблений у працях німецького теоретика мистецтва Фрідріха Шлегеля. *Іронія* – це прихована насмішка, висловлена у формі зовнішнього схвалення. Якщо традиційна іронія використовується для підсилення тих або інших комічних сторін зображуваного, то романтична іронія стає загальним, універсальним принципом осмислення світу, позицією автора, якою він підкреслює недосконалість, суперечливість світу, а відтак і неможливість його вичерпного розуміння та пояснення.

Із романтичною іронією пов'язаний ще один визначальний для поезики романтизму принцип осмислення світу, який дістав назву «світової скорботи». «*Світова скорбота*» – це вищий ступінь розчарування та песимізму, відчаю та безнадії, з якими значна частина письменників-романтиків сприймала дійсність. «Весь світ мені чужий, і я чужий для світу», «Життя для мене – це безмежна пустинь, безплідне й дике узбережжя», – говорить Манфред – один із найромантичніших персонажів, герой однойменного твору Байрона.

Загальна настанова романтичного напрямку на незвичайність, дивовижність, фантастику, на все, що протиставляється буденній, звичайній, сірій реальності, зумовила ще одну характерну рису романтизму – екзотичність його образів і сюжетів. Екзотику романтики шукали або у фантастиці та містиці, або в легендарних сюжетах, яким вони надавали вигляду не менш фантастичного, або, нарешті, у зверненні до національного середовища, яке сприймалося представниками даної нації як екзотичне. Так, загальноприйнятим для романтиків усіх європейських країн стало звернення до східних тем і сюжетів. Типовий сюжет: освічений, цивілізований європеєць потрапляє в дике чи напівдику нецивілізоване оточення, наприклад до циган, на Кавказ або у країни Близького Сходу. Роль подібного екзотичного середовища для таких слов'янських країн, як Польща і Росія, певний час виконувала й Україна, зокрема історичні її події, пов'язані з козаччиною, а також багатий фольклор українського народу.

Поняття «романтизм» уживається не тільки щодо літературних явищ. Часто воно використовується як синонім поняття «романтика». Наприклад, коли говорять про юнацький романтизм, мають на увазі схильність до ідеалістичного, підкреслено оптимістичного погляду на життя, а також активність життєвої позиції. І все ж особливість романтичного світовідчуття найповніше виявляється саме в мистецтві, насамперед у музиці як самому емоційному з видів мистецтва. Вважаючи, що мистецтво за своєю суттю є синтетичним, романтики закликали творити так, щоб музика могла малювати, розповідати зміст роману або трагедії, щоб поезія користувалася такими формами звукопису, які б звучанням нагадували музичний твір, щоб живопис міг відтворювати образи літератури і т. д.

У жодному з художніх напрямів, що історично передували романтизму, не набули такої концентрованої і виразної форми описи природи та кохання до жінки. Природа в романтиків виходить далеко за межі звичайного опису місця, де відбувається дія, і сама перетворюється на дійову особу. Німецький романтик Вакенродер розрізняв дві мови світу – мову Бога і мову природи. Особливого значення романтики надавали й почуттю кохання. Лише закоханий є зрячим, стверджували вони. З почуттям кохання вони пов'язували глибину духовного змісту особистості. Про кохання писали й раніше, але тільки в романтиків, як справедливо зауважувала Жермена де Сталь, воно стало облагородженим, одухотвореним і здатним до самопожертви. Власне, саме існування людини тепер почало пов'язуватись із життям коханої або коханого. Тому герої багатьох романтичних творів помирають, якщо загинули ті, кого вони кохали.

Не меншу увагу письменники-романтики приділяли у своїх творах обставинам внутрішнього та зовнішнього життя власної особистості, якій часто надавали майже космічного масштабу. «Ким є звичайні люди щодо інших створінь землі, тим є митці – щодо звичайних людей», – писав Фрідріх Шлегель. Тому у творах романтиків біографія головного персонажа часто ставала облагородженим і прикрашеним віддзеркаленням біографії його автора.

Тема 1. Німецький романтизм

1. Основні риси романтизму. Соціально-історичний ґрунт його розвитку, філософські основи. Романтизм і класицизм.

2. Характерні риси німецького романтизму.

- Періодизація. Зародження романтизму в Німеччині у 80-х роках XVIII ст. у творчості Ф. Шиллера і В. Гете. Пізня творчість Й. В. Гете (1749–1832). Проголошення античного мистецтва як нормативного і зразкового. Елементи романтизму у поетичних циклах поета, об'єднаних заголовком «Західно-східний диван» (1819), «Трилогія пристрасті» (1824). Автобіографічна проза письменника: «Поезія і правда. Із мого життя» (ч. I–III – 1811–1814рр.; ч. IV надрукована посмертно в 1833 р.), «Подорож в Італію», «Роки подорожей Вільгельма Мейстера».

- Романтичний характер другої частини «Фауста» (1833).

3. Основні школи німецького романтизму. Спільні й відмінні ідеї:

- Єнська школа. Світ як творчість. Тип героя-ентузіаста. Мрія, фантазія як засіб досягнення безмежного. Теорія романтичної іронії Ф. Шлегеля. Філософія суб'єктивного ідеалізму Й. Фіхте. Творчість Новаліса (псевдонім Ф. Гардерберга). Роман «Генріх фон Офтердінген», де вперше автором упроваджено символ блакитної квітки, що стала символом романтизму.

- Гейдельберзький гурток романтиків (А. фон Арнім, К. Brentano, брати Грімм, Ейхендорф). Вивчення фольклору. Поетизація потворного. Збірка «Чарівний ріг хлопця» (1806–1808) А. фон Арніма і К. Brentano. «Дитячі і сімейні казки» Братів Грімм. Якуб Грімм – зачинатель міфологічної школи в літературознавстві. «Германська міфологія» Я. Грімма. Поширення українського фольклору в німецькій літературі: збірки Боденштедта «Слов'янська балалайка» і «Поетична Україна» Вальдбрюля.

5. Творчість Фрідріха Гельдерліна (1770–1843). Поезія, зорієнтована на високий еллінський ідеал, ідея повного оновлення людства, гармонії людини із природою і суспільством, елементи містицизму.

4. Гротескно-фантастичний романтизм у творчості Е. Т. А. Гофмана (1776–1822). Основні етапи творчості письменника. Творчий метод літератора.

Поняття романтичної іронії за Гофманом.

5. Л. Ш. А. де Шаміссо та його лірика. Іронічне ставлення поета до романтичної самотності героя («Чудова історія Петера Шлеміля»).

Література:

1. Берковский Н. Романтизм в Германии / Н. Берковский. – М., 1973.
2. Ванслов В. В. Эстетика романтизма / В. В. Ванслов. – М., 1966.
3. Гуляев Н. А. и др. История немецкой литературы. – М., 1975.
4. Дмитриев А. Проблемы иенского романтизма. – М., 1975.
5. Эстетика немецкого романтизма. Под ред. А. В. Михайлова. – М., 1987.
6. История зарубежной литературы XIX века. / под ред. Н. Михальской. – М., 1991.
7. Наливайко Д. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: Підручник / Д. Наливайко, К. Шахова. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 416 с.

Тема 2. Реалізація ідей Єнсської школи німецького романтизму в новелах «Білявий Екберт» і «Бокал» Л. Тіка.

1. Образна система новели «Білявий Екберт». Взаємоперетворення образів.
2. Якою є роль проблеми самотності в новелі «Білявий Екберт» Л. Тіка? Тип героя-«егоїста».
3. Трансформація «містичного» в новелі «Бокал». Роль романтичної іронії.
4. Особливості хронотопу (простору і часу) в новелах.
5. Символічні образи у творах. Тема золота в новелах.

Література:

1. История зарубежной литературы XIX века / под ред. Н. Михальской. – М., 1991.
2. Наливайко Д. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: Підручник / Д. Наливайко, К. Шахова. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 416 с.
3. Шалагінов Б.Б. Німецький романтизм і містичне / Б.Б. Шалагінов // Поетика містичного : кол. моногр. / [упоряд. О. Червінської]. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011.

Тема 3. Романтичне «двосвіття» у творчості Е. Т. А. Гофмана: у повісті-казці «Малюк-Цахес на прізвисько Циннобер», новелі «Золотий горнець» та романі «Життєва філософія kota Мурра»

1. Символічна повість, повість-казка, новела – основні жанри творчості Е. Т. А. Гофмана.
2. Тематика, проблематика та художні особливості повісті-казки Гофмана “Крихітка Цахес на прізвисько Циннобер”: співвідношення ідеалу та дійсності (ентузіаста та філістери); алегоричний та сатирико-метафоричний зміст твору, алегоричність гротескно-фантастичного образу Цахеса. Специфіка романтизму Гофмана: синтез реальності та нестримної фантазії, контраст високого, прекрасного і заамлено-буденного, потворного. Іронія у творі.
3. Проблема мистецтва та митця у романі Гофмана “Життєва філософія kota Мурра”. Роль двопланової композиції у протиставленні філістерської дійсності світу “привидів та мрій” (роздуми kota Мурра). Філософська сутність образу-символу Крайслера. Скільки світів спостерігається в означених творах Е. Т. А. Гофмана?
  - 3.1. Особливості реального та ідеального світів. Який із світів є більш важливим у кожному із творів.
    - яким є співвідношення світів у прозі Гофмана?
    - роль образів-двійників, подвійних імен;
    - форми існування представників міфічного світу в реальності;
    - у яких фрагментах проявляється прозорість меж між світами?
  - 3.2. Образ Цахеса, його походження. Функції Цахеса в реальному світі.
  - 3.3. Якою є роль Ансельма і Бальтазара у творах? Спільне і відмінне у персонажах. Який образ є втіленням романтичної іронії?

3.4. Специфіка образу Кандіди у повісті-казці «Малюк Цахес...». Із якою традицією полемізує Е. Т. А. Гофман?

3.5. Історичне і соціальне тло повісті-казки «Малюк Цахес...» та його відображення у творі. Втілення елементів диктатури у способі правління князя Пафнутія в князівстві Керепес (обрізані крила лебедів, знищення кущів троянд, формування суспільних міфів про шкідливість фей). Упровадження деструктивних реформ, які, на перший погляд, видаються прогресивними.

3.6. Образи-символи фей. Чому фея Трояндабельверде не була вигнана із князівства Керепес?

3.7. У чому полягала особлива загроза постаті Цахеса для суспільства?

Література:

1. Берковский Н.Я. Гофман // Берковский Н.Я. Лекции и статьи по зарубежной литературе. – СПб.: Азбука-классика, 2002. – С.94–122.
2. Берковский Н.Я. Романтизм в Германии. – Л.: Худ. лит., 1973. – 568 с.
3. Лімборський І. Психологія героя романтизму і новела Гофмана «Золотий горнець» // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2004.– № 7. – С. 43–45.
4. Дишлюк Ю. Сатиричне зображення самозасліплених обивателів. Протистояння героя-ентузіаста // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2002. – № 1. – С. 22–24.
5. Середюк Т. М. Карнавал у Гофмана // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2003. – № 1. – С. 30–35.

Тема 4. Особливості французького романтизму

1. Своєрідність французького романтизму:

- суспільно-історичний чинник та його значення у формуванні романтичних тенденцій у французькій літературі XIX ст.;
- вплив просвітницьких ідей;
- поширення «байронічної течії»;
- розвиток соціально-утопічних ідей;
- інтенсивний розвиток реалістичних тенденцій

2. Періодизація. Жанри.

3. Творчість письменників-зачинателів романтизму у Франції:

- Б. Констан;
- Франсуа Рене де Шатобріан. Роман «Начези», «Есе про революції», «Геній християнства», повісті «Атала», «Рене», епопея «Мученики», «Замогильні записки»;
- Жермена де Сталь трактат «Про літературу в її зв'язках з суспільними установами», «Про Німеччину», «Десять років вигнання». Романи «Дельфіна», «Корінна». Жермена де Сталь і Україна;
- пісні Ж.-П. Беранже: «Король Івето», «Супліка породистих собак», «Маркіз де Караба», «Пагінець знатного роду», «Майбуття Франції», «Червоний чоловічок» та ін.;
- «Поетичні медитації» А. де Ламартіна, поеми «Жослен» (1836), «Падіння ангела» (1838), стаття «Доля поезії» (1834);
- А. де Віньї – збірка «Античні й нові поеми», поеми «Доля», «Пляшка в морі», «Світлий дух», «Смерть вовка», історичний роман «Сен-Мар», драма «Чаттертон»;

4. Життєвий і творчий шлях В. Гюго (1802–1885).

- Перша поетична збірка «Оди й різні вірші» (1822), перші романи «Ган Ісландець» (1822) і «Бюг Жаргаль» (1825);
- Збірка «Оди й балади», у якій оди, провідний жанр класицистичної поезії, об'єднані з баладами, характерним жанром поезії романтичної;
- Тематика і проблематика збірки «Орієнталії» (1829);

• **Передмова до драми «Кромвель» (1827)** – естетичний маніфест романтизму. Новаторські ідеї В. Гюго.

• Романтична драматургія В. Гюго (1827 – 1837): «Кромвель» (1827), «Маріон Делорм», «Ернані» (1830);

Роль В. Гюго (1802-1885) в утвердженні романтичного мистецтва. Основні засади естетики романтизму (за передмовою до драми “Кромвель” (1827 р.) – маніфест французького романтизму). Які вимоги ставить Гюго перед мистецтвом та митцем на новому етапі розвитку суспільства? Теорія гротеску; поняття драми; розвиток мов.

Роман В. Гюго “Собор Паризької богоматері” як романтичний твір, історія створення роману, історична дійсність у романі. Собор – ідейно-композиційний центр твору. Яким чином доля кожного з героїв роману пов’язана із собором? Архітектура собору та ідея історичного прогресу. Розкрийте зміст понять “це вб’є те”, “ананке”.

Образ Квазімодо. В чому полягає гротесковість образу? В якому стані знаходяться душа й свідомість Квазімодо на початку твору? З яких епізодів можна судити про пробудження свідомості героя? Символічний зміст образу.

Суперечливість образу Клода Фроло (релігія та наука, доброта і жорстокість, жертва й кат). Образ народу.

Драматургія В.Гюго («Ернані», «Король бавиться»). Романістика В.Гюго 60-х років («Знедолені», «Трудівники моря», «Людина, що сміється»). Особливості стилю прози письменника.

Лірика В.Гюго. Поема «Мазепа» як романтичний твір.

5. **Поети «Парнасу».** Створення літературного угруповання «Новий Сенакль» (чи «Молода Франція») на чолі із Петрюсом Борелем (1809–1859), автором поеми «Ніч із 28-го на 29-е» і збірки поезій «Рапсодії» (1832). Творчість Теофіля Готье (1811–1872): поетична збірка «Альбертус» (1833), «Етюди рук» (1852), поезія «Мистецтво» (1857). Передмова до роману «Пані де Мопен» (1835) як нарис майбутньої концепції модернізму «мистецтва для мистецтва».

• Жанрове новаторство Алоїзія Бертрана (1807–1841) у створенні поезій у прозі «Нічний Гаспар»;

• творчість Жерара де Нерваля (1808–1855) «Фантазія» (1832), збірка сонетів «Химери» (1858), новели «Пандора» (1854).

Література:

1. Сафронова Н. Н. Виктор Гюго. – М., 1989.

2. Коломієць Л. А. «Гюго – це цілий світ» (О. де Бальзак) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1999. – № 12. – С. 21-23.

3. Хроменко І. Великий романтик В. Гюго // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2001. – №1. – С. 55-62.

4. Колосова Н. «Что может заключать в себе бутылка чернил?» Роман В. Гюго «Собор Парижской Богоматери» в культурологическом контексте // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 6. – С. 39-44.

5. Наливайко Д. Романтизм про Середньовіччя // Зарубіжна література. – 2002. – № 6. – С. 2-5.

6. Хроменко І. Один день із життя середньовічного Парижа // Зарубіжна література. – 2002. – № 6. – С. 6–9.

Тема 5-6. Естетичні основи англійського романтизму. Творчість Дж. Байрона.

1. Творчість поетів «Озерної школи» (поетів-лейкистів) В. Вордсворта, С. Колріджа, Р. Сауті.

- Передмова до другого видання «Ліричних балад» (1800) В. Водсворта як теоретичний маніфест англійського романтизму.
- «Поема про Старого мореплавця» С. Колріджа.
- 2. Дві **тенденції англійського романтизму**: заглиблення в суто національне провінційне, сільське життя, з одного боку, й опанування простором далеких країн і континентів аж до космічного обширу.
- 3. Вальтер Скотт – зачинатель жанру історичного роману. «Веверлі» (1814) – перший роман митця. Історична дійсність у романах «Роб Рой», «Айвенго», «Квентін Дорвард».
- 4. Естетичні погляди Дж. Байрона. Художні особливості, тематика і проблематика творів письменника.
  - а) ліро-епічна поема «Паломництво Чайльда-Гарольда». Структура поеми.
  - б) романтичний характер «Східних поем» (1813-1816) Дж. Байрона («Гяур», «Корсар», «Абідоська наречена», «Облога Коринфа», «Лара», «Паризина»).
  - в) українська тематика у творчості Дж. Байрона. Поема «Мазепа» як кращий зразок романтичної лірики. Джерела твору. Структура поеми:
    - історичне тло твору;
    - ставлення автора до Карла XII;
    - авторське зіставлення Карла XII із польським королем Яном Казимиром;
    - авторське захоплення особистістю Мазеви;
    - художні засоби поеми (контраст, гіперболи, антитези, порівняння, іронія, сарказм);
    - переживання Мазеви у передчутті смерті.
- 5. Роман у віршах «Дон-Жуан». Художні особливості, проблематика твору.
- 6. Байронізм у європейському письменстві, «байронічний герой».
- 7. Рецепція творчості Дж. Байрона в українському і російському письменстві. Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, О. Пушкін про Дж. Байрона.

Тема 7. Романтичний історичний роман В. Скотта «Айвенго»

1. Основні етапи життя і творчості автора. Характеристика його основних естетичних та політичних поглядів.
2. В. Скотт – зачинатель історичного роману.
3. Роман «Айвенго» в контексті творчості В. Скотта.
2. Художня характерологія роману.
3. Панорама життя середньовічної Англії (політичні, національні, соціальні конфлікти; звичаї і традиції).
4. Своєрідність історизму автора.

Завдання для самостійної роботи.

1. Прочитати роман «Айвенго», визначити його місце в контексті творчості В. Скотта (цикл романів про історію Англії).
2. Охарактеризувати передмову до роману як літературний маніфест письменника. Охарактеризувати основні образи роману, засоби зображення героїв у контексті історичного конфлікту.
3. Довести, що герой Скотта є виразником авторського ставлення до історичного процесу. Проаналізувати специфіку втілення образів історичних діячів в романі.
4. Охарактеризувати традиції лицарського роману, фольклору (Локслі). Висвітлити панораму життя середньовічної Англії в романі (політичні, національні, соціальні конфлікти; звичаї і традиції).
5. Визначити роль предметного світу в творі. Аргументувати свої тези прикладами із тексту.
6. Висвітлити специфіку історизму В. Скотта (ставлення до рушійних сил історії, засоби створення національного та історичного колориту, суб'єктивність тощо).

Література:

1. Беркун О. Вальтер Скотт і роман «Айвенго» // Зарубіжна література. –2003. – № 35. – С. 13–14.
2. Маюнова Л. Духовний меч («Айвенго») // Зарубіжна література. – 2003. – № 35. – С. 14–17.
3. Пожар Т. Історична тема в художній прозі. Вальтер Скотт «Айвенго» // Зарубіжна література. – 2004. – № 38. – С. 16–21.
4. Бельский А.А. Английский роман 1820-х годов. – Пермь: Пермский гос. Ун-т, 1975. – 204 с.
5. Дьяконова Н.Я. Английский романтизм: проблемы эстетики. – М.: Наука, 1978.
6. Мортон А.Л. От Мелори до Элиота. – М.: Радуга, 1970.
7. Дайчес Д. Сэр Вальтер Скотт и его мир. – М.: Радуга, 1987.
8. Долинин А.А. История, одетая в роман: Вальтер Скотт и его читатели. –М.: Книга, 1988.
9. Пирсон Х. Вальтер Скотт. – М.: Молодая гвардия, 1978. – 303 с.
10. История всемирной литературы: В 9 т. / Под ред. Г. П. Бердникова. – Т. 6. – М.: Наука, 1989. – С. 87–112.

Тема 8. Національні особливості польського романтизму

1. Історичні передумови виникнення польського романтизму.

- 10 ті- 60-ті роки ХІХ ст. – розвиток романтизму в Польщі
- період національно-визвольної боротьби після третього розподілу Польщі,
- створення підпільних спілок, зростання національного самоусвідомлення, що проявилось в інтересі до фольклору, до історії країни.
- величезну роль у становленні польського романтизму відіграв західноєвропейський.
- 1822–1830 рр. – час становлення й утвердження романтизму в польській літературі.
- загострення протиріч, що призвели до повстання 1830 р.
- першість романтизму як провідного напрямку польської літератури І пол. ХІХ ст. була обумовлена його бунтарським змістом.
- романтизм став виразником намірів до відродження країни, знаменом кількох національних повстань, боротьби за знищення феодально-абсолютистського ладу.
- етапи його розвитку збігалися з етапами визвольного руху, визначені національними повстаннями 1830–1831, 1846 – 1848, 1863–1864 рр.

1. Жанри польського романтизму:

- Елементи нового методу проникали перш за все в літературну баладу. Цей жанр давав можливість широкого використання сюжетів, мотивів, образів польського фольклору і відтворення, хоч і частково – польського, литовського, білоруського і українського світосприймання, підкреслюючи глибинне національне самоусвідомлення і свободолобство;
- іншим улюбленим жанром цього періоду стала поема, польською — поетична повість, яка багато в чому залежала від національної просвітницької поеми, але дуже близька до романтичної поеми Байрона. Жанр підходив для втілення теми боротьби за свободу народу, але можливості особистості в боротьбі за всезагальну справу тут занадто перебільшувались;
- в основі сюжету часто лежала історія, але вона служила сучасності.

3. Життєвий і творчий шлях А. Міцкевича (1798–1855).

- «Балади і романси» А. Міцкевича, які ввійшли в І том його «Віршів» (1822), стали І етапом в історії польського романтизму, відкривши початок напрямку. А передмову до книги сучасники сприйняли як маніфест польського романтизму. Протягом першого десятиліття романтизм, який визрівав у літературній боротьбі з класицизмом, багато в чому пов'язаний із традиціями просвітян і сентименталістів;

- «Ода до молодості» (1820). Подвиг молодості тут порівнювався з подвигом Геракла. Автор змалював реальність як «глуху ніч», сповнену «жадібних воєн». І лише молодість могла освітити цей морок і на місці воєн воскресити любов, здобувши свободу і спасіння людству;
  - «Балади і романси» (1822). Джерелом послужила творчість В. Шекспіра і Дж. Байрона. У передмові автор включився у суперечку щодо романтизму. Він виступив борцем проти класицизму (різко критикував французьку літературу XVII ст.). Намагався встановити історичні корені нової поезії і тим самим пояснити її право на існування в польській літературі;
  - автор у поезіях надає перевагу «почуттям», «вірі», «серцю» над «розумом» та емпіричними знаннями. Поет намагався передати народний побут і психологію простих людей; переглянув мотиви народної творчості; створив фантастичний світ, у якому проведена чітка межа між добром і злом, де злочин карали, а принижені знаходили захист з боку надприродних сил.
- 4. Створення романтичного автопортрета у збірці «Кримські сонети». Образи природи Криму.**
- 5. Поеми А. Міцкевича «Гражина» (1823), «Конрад Валленрод» (1828), «Дзяди».**
- 6. Українська школа в польській літературі. Творчість А. Мальчевського, С. Гоцинського, Тимка Падури.**

Література:

1. Наливайко Д. С. Спільність і своєрідність: Українська література у контексті європейського літературного процесу. – К., 1988.
2. Вервес Г. Адам Міцкевич. Життя й творчість. – К., 1979.
3. Нахлік Є. К. Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / Є. К. Нахлік; НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шеченка. – Львів, 2003. – 568 с.
4. Павличко Д. Над глибинами. – К., 1983.
5. Радишевський Р. Юліуш Словацький. Життя і творчість. – К., 1985
6. Матвіїшин В. Г. “Найбільший поет польської нації” (І. Франко про А. Міцкевича) // Обрії. – 1999. – №1.
7. Рильський М. Про поезію Адама Міцкевича. – К., 1955.

Тема 9. Американський романтизм. Творчість Е.А. По

1. Національні особливості та специфіка американського романтизму. Періодизація.
2. Соціально-критична проблематика у романтичному зображенні дійсності першого покоління американських романтиків (В. Ірвінг, Ф. Купер). Тема фронтіру та фронтірмена.
3. Аболюціонізм в американському романтизмі (Г. Лонгфелло, Г. Бічер-Стоу).
4. Трансценденталізм Ралфа Емерсона та Генрі Торо.
5. Трагічне світосприйняття та американський індивідуалізм у творах пізніх романтиків Г. Мелвілла та Н. Готорна.
6. Е. А. По (1809–1849) – американський поет, новеліст, критик, засновник детективного жанру у світовій літературі. Еволюція творчості Е. А. По у контексті американського романтизму. Романтична поезія Е. По як “творення прекрасного за допомогою ритму” і реальність мрій. Віртуозна мелодійність і ритмічне багатство віршів. Жанрове новаторство новелістики Е. А. По (детективні, науково-фантастичні та психологічні новели);
7. Філософсько-естетична проблематика детективних оповідань Е. А. По “Вбивство на вулиці Морґ”, “Викрадений лист”;

8. Романтика шукачів скарбів та образ Леграна в оповіданні Е. А. По “Золотий жук”.

Література:

1. Наливайко Д., Шахова К. Зарубіжна література ХІХ ст. Доба романтизму. – К., 1997.
2. Литературная история Соединенных Штатов Америки: В 3 т. – Т. 2. – М., 1978.
3. Ковалев Ю. “Молодая Америка”. – Л., 1971.
4. Романтические традиции американской литературы ХІХ века и современность. Под ред. Я. Засурского. – М., 1982.
5. Боброва Н. Романтизм в американской литературе ХІХ века. – М., 1975
6. Ковалев Ю. Эдгар По. Новеллист и поэт. – Л., 1984.
7. Анастасьев Н. Э. По и его рассказы // По Э. Рассказы. – М., 1980.
5. Ковалев Ю. Мелвилл и американский романтизм. – Л., 1972.